

Helsinški *bilten*

**HELSINŠKI ODBOR
ZA LJUDSKA PRAVA U SRBIJI**
Kralja Milana 10, Beograd;
tel. 011/268-7404; fax. 2639-437;
e-mail: office@helsinki.org.rs
http://www.helsinki.org.rs

BR.117 // JUN 2015.

SREBRENICA: NEŽELJENO OGLEDALO SRBIJE

REUTERS/DADO RUVIC

Negiranje genocida u Srebrenici, njegovo relativizovanje ili pokušaji opravdavanja zločina prethodno počinjenih nad Srbima, Srbiju i srpski narod guraju u civilizacijski i moralni sunovrat i izolaciju. Povodom svake godišnjice genocida u Srebrenici Srbija burno reaguje. I ovogodišnja inicijativa Velike Britanije da se u Savetu bezbednosti (SB) povodom 20-godišnjice usvoji rezolucija o Srebrenici naišla je na velik otpor srpskih elita. Svi pokušaji međunarodne

zajednice da navede Srbiju da prizna genocid, zavrašavaju se tezom da je reč o pokušaju rasturanja Republike Srpske i ugrožavanja interesa Srbije. U eventualnom prisustvu Aleksandra Vučića na komemoraciji u Srebrenici, međunarodna zajednica vidi značajnu simboliku za regionalnu stabilnost i pomirenje. Zato se, uprkos novonastalim okolnostima zbog hapšenjem Naser Orić, insistira na tome da Bakir Izetbegović,

bošnjački predstavnik u Predsedništvu BiH, pozove Vučića u Potočare.

Ideja inicijatora je da ovom rezolucijom otvori prostor za pomirenje u regionu, ali i da skrene pažnju na potrebu da se međunarodna zajednica usmeri i na preventivnu strategiju, u prvom redu, uključivanjem genocid u redovne nastavne programe. Srebrenica nije samo regionalno već svetsko pitanje, i postala je simbolom svih genocida koji su se desili krajem XX veka i to posebno na tlu Evrope. U predlogu rezolucije UN navodi se saosećanje za sve žrtve stradale u sukobu u BiH i reafirmiše značaj lekcije o neuspehu da se spreči genocid u Srebrenici. Ovim bi konačno i UN, zajedno sa silama koje su nečinjenjem doprinele tragediji, priznale grešku i sprečile da se ponovi drugdje.

Sociolog Zarko Korać ističe da je politika Beograda prema Srebrenici uvek bila da se što manje pominje u medijima, jer se smatralo da, šta god da se kaže, biće loše za Srbiju. Ako se priznaje, to bi značilo priznanje presude Haškog suda o genocidu, a ako se osudi onako kako bi moralo da se osudi, onda će Srbija, to je ta dominantna logika, biti prikovana na stub srama. A, ako se kaže da nije bilo genocida i nije bilo teškog zločina, onda će Srbiju napasti ceo svet.¹

Istoričarka Dubravka Stojanovic ističe da se u Srbiji nije nikada razumelo da je Srebrenica postala svetsko pitanje od trenutka kada se desio zločin. To je bio, kako ističe, prvi genocid na evropskom tlu i užasan je udarac za čitav svet. To je nešto što je ponovo pokrenulo razmišljanje o dimenzijama zla.²

Dosadašnje reakcije premijera Vučića su žongliranje koje je neprilično s obzirom na zločin o kome je reč. "Pružanje ruke", i "saginjanje glave" nije nikakav ustupak Bošnjacima, već

1 <http://pecanik.net/beograd-i-srebrenica/>.

2 <http://www.sandzacke.rs/vijesti/teme/stojanovic-srebrenica-je-svjetsko-a-ne-lokalno-pitanje/>.

neophodno moralno i civilizacijsko ponašanje u odnosu na zločin koji je Srbija logistički podržavala. Zato je neukusno flertovanje na temu, da li će neko ići u Srebrenicu ili neće, već bi bilo korisno da mediji koje vlada kontroliše najzad progovore i drugim jezikom o tom strašnom zločinu.

ZVANIČNA REAKCIJA

Prva reakcija premijera Vučića na rezoluciju bila je impulsivna i pokazuje da nije siguran kako treba reagovati. Naime, on je izjavio da, „ako neko želi iskreno pomirenje, svi znaju kako se ono gradi, a ne političkim udarcima jedne strane“. On dodaje, „da Srbija nije krpa kojom mogu otirati patos kad pomisle da im je to potrebno za unutrašnje političke prilike. Srbija je zemlja ponosnog naroda koja neće dozvoliti da je gaze. Molim prijatelje u regionu da ne pokušavaju i da ne pomisle da ćemo dozvoliti da nas tretiraju kao krpu, jer taj film neće gledati“.³ Nekoliko dana nakon ove izjave Vučić je rekao: „Rezolucija nije donela ništa dobro. Zato je srpska vlada neće podržati. Spreman sam da pognem i sagnem glavu da pokažem kakav odnos imam prema žrtvama Srebrenice ... To znači, ako Bošnjaci budu želeli, ako to za njih ne bude predstavljalo poteškoću, uprkos ovakvom odnosu, biću spreman da odam počast žrtvama Srebrenice“.⁴ Vučić je dodao da se u „Srebrenici dogodio veliki i jeziv zločin“.⁵

3 Vučić: Smirenodgovornarezoluciju, <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/vucic-smiren-odgovor-na-rezoluciju>, Datum objave: 18. Jun 2015; datum pristupa: 19. Jun 2015.

4 Vučić: Spreman sam da odem u Srebrenicu, rezolucijunecemopodržati, <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/vucic-spreman-sam-da-odem-u-srebrenicu-rezoluciju-necemo-podrzati>, Datum objave: 19. Jun 2015; datum pristupa: 22. Jun 2015.

5 Vučićspreman da odapoštusrebreničkimžrtvama, <http://beta.rs/vesti/politika-vesti-region/6318-vucic-spreman-sam-da-odam-pocast-srebrenickim-zrtvama>, Datum objave: 19. jun 2015; datum pristupa: 22. jun 2015.

Ministar spoljnih poslova, Ivica Dačić, izjavio je da Srbija ne prihvata rezoluciju o Srebrenici i da je Srbija uputila kratko pismo stalnim državama članicama SB UN. On je dodao da će Srbija nastaviti da štiti nacionalne i državne interese i podstiče mir u regionu.⁶

Boris Tadić, bivši predsednik Srbije je ocenio da „priroda te rezolucije može da redefiniše poziciju Srbije i da je stavi u međunarodnom kontekstu u teže okolnosti. Zbog toga Vlada mora sada da pokaže maksimum diplomatske aktivnosti, kako bi sam sadržaj rezolucije odgovarao interesima ove zemlje. Rezolucija sama po sebi nije neprijateljski usmerena prema Srbiji, ali je uvek moguće da određeni sadržaji rezolucije budu u budućnosti zloupotrebljavani protiv interesa Srbije, a koji bi išli u pravcu osude“.⁷ Milovan Drecun, poslanik SNS izjavio je „da je predlog rezolucije o Srebrenici u skladu sa višedecenijskom jednostranom politikom Brisela i Vašingtona, te da je rezolucija klasičan pokušaj zloupotrebe jednog zločina u političke svrhe“.⁸ Borislav Stefanović, šef opozicione poslaničke grupe DS je naveo da Srbija treba da bude deo zajedničke osude tog zločina i istakao da ignorisanje nije rešenje i da treba da bude prisutna na obeležavanju 20 godina od zločina jer to je pitanje normalnog civilizacijskog odnosa.⁹

6 Srbijačka odgovor UN-a o rezoluciji, <http://beta.rs/vesti/politika-vesti-srbija/6469-dacic-nismo-jos-dobili-odgovor-na-pismo-upuceno-stalnim-clanicama-saveta-bezbednosti-un>, Datum objave: 21. jun 2015; datum pristupa: 22. jun 2015.

7 Tadić: Zakasnilismo s reakcijom na rezoluciju, <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/568218/Tadic-Zakasnili-smo-s-reakcijom-na-rezoluciju>, Datum objave: 16. jun 2015; Datum pristupa: 22. jun 2015.

8 Poslanici o rezoluciji o Srebrenici: Da li je Srbiju iznenadi osneg u januaru, <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/568172/Poslanici-o-rezoluciji-o-Srebrenici-Da-li-je-Srbiju-iznenadio-sneg-u-januaru>, Datum objave: 16. jun 2015; datum pristupa: 22. jun 2015.

9 Ibid.

Zvanična reakcija Srbije u odnosu na predlog rezolucije nije iznenađujuća. U pismu koje je Beograd uputio stalnim članicama Saveta bezbednosti UN (SAD, Velika Britanija, Rusija, Francuska i Kina), između ostalog stoji da bi britanska rezolucija o Srebrenici uticala na destabilizaciju u regionu i na destabilizaciju političkih odnosa u Srbiji. Ističe se da, bilo kakva rezolucija neće doprineti pomirenju u regionu, nego će, naprotiv, izazvati tenzije, trvenja i dodatno ga destabilizovati. Takođe je naglašeno da nasleđe prošlosti ne sme da bude prepreka našoj zajedničkoj budućnosti.¹⁰

Na sednici Vlade samo je potpredsednica Vlade Zorana Mihajlović podržala rezoluciju zbog čega je na društvenim mrežama traženo njeno spaljivanje i proterivanje iz Srbije. Grupa od 400 studenata sa više privatnih i državnih fakulteta (iz Srbije, Crne Gore, Republike Srpske) je apelovala na predsednika i premijera da ne idu Srebrenicu 11. jula.

U proteklih 20 godina bilo je pokušaja, posebno nakon presude Međunarodnog suda pravde (2007), da zvanična Srbija zauzme stav u odnosu na genocid u Srebrenici. Predsednik Boris Tadić je dva puta išao u Srebrenicu, a Skupština Srbije je usvojila rezoluciju (2010) koja nije eksplicitno pominjala genocid, ali se pozivala na presudu Međunarodnog suda. Rezolucija je jedva prošla, jer je celokupna opozicija (sadašnja vlast) bila protiv nje.

Iako je ova rezolucija bila na pola puta, ipak je u regionu bila dobro primljena. Nažalost, u međuvremenu došlo je do regresije, posebno nakon dolaska naprednjaka na vlast. U akademskim krugovima vrlo intenzivno se radi na poricanju i štampanju brojnih publikacija sa naučnim pretenzijama koje o zločinu u Srebrenici govore isključivo kao ratnom zločinu i sa znatno manjim

10 http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2015&mm=06&dd=22&nav_category=11&nav_id=1007318

brojem ubijenih. Istovremeno se insistira na srpskim žrtvama, pa je u Bratuncu (nedaleko od Potočara) podignut spomenik koji za srpsku javnost ima istu simboliku kao Srebrenica. Pri tome 12. juli se uzima kao datum sećanja na te žrtve.

Organizovano i sistematsko poricanje, ne samo političke elite srazmerno je zločinu koji će ostati trauma i tačka koja će trajno podsećati na karakter rata u BiH. Zvanična je teza Srbije da je to bio građanski rat u kome Srbija nije učestvovala i da su sve strane činile zločine. Brojne presude Haškog tribunala i Međunarodnog suda pravde se tretiraju kao antisrpske..

PRVA PRESUDA O GENOCIDU MEDUNARODNOG SUDA PRAVDE

Sudija Rozalin Higgins je prilikom čitanja presude u Slučaju Bosna vs SRJ (2007) kazala da "SRJ nije ništa preduzela da spriječi genocid u Srebrenici, usprkos saznanjima koje su vlasti u Beogradu imale", precizirajući da je obaveza države, preuzeta Konvencijom o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, da iskoristi sva sredstva kako bi spriječila genocid čim sazna za njega, da je planiran ili počinjen. Srbija to – bez obzira na to što joj je to bilo naloženo još od tog suda davne 1993. godine – nije učinila, usprkos tome što je imala "određeni utjecaj" na bosanske Srbe, policijski, vojni i finansijski, te što je imala informacije da do genocida može doći. Sud je ipak zaključio da Srbija nije kriva, bez obzira na taj uticaj, za genocid u Srebrenice.

Profesor Vojin Dimitrijević je povodom te presude svojevremeno izjavio da je presuda daleko sežna i da je to prvi put da se jedan sud, koji nije krivični, izjašnjava o genocidu i da je prihvatio da je u Srebrenici reč upravo o tome. On je istakao da je "značajno to što je ubedljiva većina od 15 sudija glasala u svim odlukama ove presude, bez obzira na poreklo i zemlju iz koje dolaze". Dimitrijević je još istakao jednu vrlo važnu

posledicu ove presude: da nakon nje više nema spora da je genocida u Srebrenici bilo, te je poricanje tog strašnog srebreničkog zločina, od 26. februara (2007), ravno poricanju holokausta.¹¹

REAKCIJE BOSANSKIH SRBA

U BiH nema zajedničkog stava, čak ni minimalnog konsenzusa u vezi sa Srebrenicom. Predstavnici Srba tvrde da genocida nije bilo i da Srebrenica ne treba opterećivati odnose budućnosti, dok Bošnjaci tvrde da je jedna takva rezolucija neophodna, jer kako ističe direktor Instituta za istoriju iz Sarajeva, Husnija Kamberović više nema "prostora za negiranje genocida i nema više mogućnosti da oni koji su počinili zločin genocida mogu proći nekažnjeno".¹²

Za razliku od svog prethodnika Dragana Čavića koji je Srebrenicu nazvao "crnom stranicom istorije srpskog naroda", predsednik Republike Srpske (RS) Milorad Dodik smatra da to "rezolucija nije nešto što se zove pomirenje i poverenje. BiH je u haotičnom stanju."¹³ On je još izjavio da ne bi imao ništa protiv rezolucije ako bi se reklo da je Srebrenica mesto genocida i nad Srbima i nad Bošnjacima. To bi, po njemu, mogao da bude integrativni deo pomirenja, a ne stalnog razilaženja i sukoba.¹⁴

Dodikov stav dele i svi ostali rukovodioci Republike Srpske. Predsedavajući Predsedništva BiH Mladen Ivanić ističe: "Trebalo nam je poštovanje prema žrtvama i svi koji su ovo napravili rade protiv interesa BiH. Pozivaju se na nju, a rade protiv. Nemoguće je očekivati da se u ovakvim uslovima može postići saglasnost."¹⁵ On takođe

11 <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=489580>.

12 Isto.

13

<http://www.slobodnaevropa.org/content/bih-i-rezolucija-o-srebrenici-nepostovanje-prema-zrtvama/27075604.html>.

14 <http://www.tanjug.rs/full-view.aspx?izb=184631>.

15 Isto.

ističe da se Bošnjaci preterano bave istorijom i da politika budućnosti mora isključiti emocije. On kaže da niko ne može Sarajevu zabraniti niti ograničiti pravo da nosi emocije u odnosu na rat i da smatra da je najveća žrtva. Ali to, kako ističe, ne sme opterećivati odnose zbog budućnosti, pre svega budućnosti Bosne.¹⁶

Predsednik Helsinškog odbora RS Branko Todrović ističe da se “genocid u Srebrenici i dalje osporava, relativizira, politizira, a rane žrtava se ponovo povrijeđuju. Narodi u BiH se na neki način udaljavaju, javlja se frustracija, nepovjerenje... Taj jedan proces suočavanja s istinom eliminisan je iz institucija onih koji su odgovorni za zločine, nema lustracije.” On ističe da je zakazala i međunarodna zajednica koja nikada ozbiljno nije radila u tom pravcu već je kao “istinske partnere prihvatila ljude kojima su ruke krvave do lakata, koji i danas negiraju genocid u Srebrenici”¹⁷

Dušanka Majkić, poslanik SNSO, smatra da inicijativa Vrljike Britanije predstavlja kreiranje istine po volji moćnih, a ne pravdoljubivih, kao i da je to “jednostran pogled na tragediju koja se dogodila u BiH, jer kada bi bio otprilike isti pogled na te događaje, onda bi svi vidjeli da je riječ o žrtvama na strani svih naroda i da o tome treba tako suditi”¹⁸

Najava SDA da će pokrenuti reviziju postupka pred Međunarodnim sudom pravde naišla je na oštro reagovanje srpskih lidera u Bosni. Milorad Dodik je izašao sa tezom da je želja Srba i Srbije da se uspostave normalni odnosi dve države i dva naroda, a ovaj zahtev SDA govori da politički predstavnici Bošnjaka tako ne misle. Imam utisak da oni i ne žele

uspostavljanje dobrosusedskih odnosa Srbije i Bosne i Hercegovine.¹⁹

Bošnjački odbornici SO Srebrenica usvojili su rezoluciju o ovom gradu, jednaku onoj kakvu je usvojio Evropski parlament.

TEORIJE ZAVERE

Poricanje genocida u Srebrenici neminovno završava konstruisanjem teorija o zaveri protiv Srbije i republike Srpske. Jedna od teza je da je međunarodnoj zajednici bilo važno da pronađe bar jedan zločin koga su počinili Srbi koji bi se mogao konstruisati kao delo genocida. Cilj je da se učvrsti konstrukcija Srbije kao agresora, kako bi se oduzeo legitimitet Republici Srpskoj u borbi za opstanak. Iz toga se izvodi teorija da je Balkan čvorišna tačka i deo Evrope, preko koga se najlakše destabilizuje ne samo Evropa nego i svet. Kontrolom Balkana kontrolišu se odnosi sa Turskom, a moguće je preko tih država destabilizirati i druge države.²⁰

Jedna od teza koju ističe Dragoljub Anđelković je i da je Srebrenička laž korišćena za pripremu terena za agresiju na Srbiju i okupaciju Kosova 1999. Kao i za opravdanje zapadne politike izazivanja ratova na prostoru bivše Jugoslavije, odnosno za stvaranje nakazne kosovske kvazidržave. I to je tek mali deo terena na kom je korišćena NATO srebrenička artiljerija.²¹ On smatra da je rezolucija o Srebrenici test naše spremnosti na bezuslovnu kapitulaciju. Ako je “potpišemo” nema više Srpstva. Ono će ubrzo biti svedeno na sarkastično srbijanstvo. Znači, nemamo kud. Moramo da

16 <http://www.politika.rs/rubrike/region/Nisam-siguran-u-Putinov-veto.sr.html>.

17 Isto.

18 <http://www.nezavisne.com/novosti/bih/Srebrenica-opet-podijelila-BiH/293318>.

19 <http://www.politika.rs/rubrike/region/Nema-Srbina-koji-bi-podrzao-tuzbu-BiH-protiv-Srbije.lt.html>.

20 <http://www.pravda.rs/2015/06/16/srebrenica-rezolucija-svrha/>.

21 <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/politika/aktuelno.289.html:552323-Dragomir-Andjelkovic-Srebrenica-test-Srbije>.

se odupremo i aktivno je odbijemo. Inače nismo dostojni ni svojih predaka, ni srpskog imena.²²

Zanimljiva je i teza da rezolucija u suštini predstavlja antirusku politiku Velike Britanije na Balkanu, što je konstanta u njenoj politici od 1912. do sada. U antiruskoj strategiji na Balkanu. Velika Britanija se oslanja na albanski faktor podrškom njenom samoproglašenju 1912. Zato britanski predlog o rezoluciji, kako se ističe, koji se neposredno tiče odnosa prema Srbiji i Republici Srpskoj, ruskom uticaju, daljem razvoju u regionu u odnosu prema dejtonskoj BiH, nije bez osnova, imajući u vidu nesporne konstante te politike u dužem periodu.²³

RUSKE REAKCIJE

Čim se pojavio tekst rezolucije počele su špekulacije da li će Srbija tražiti od Rusije da na nju stavi veto. To Srbija do sada nije zatražila javno i očeigledno je da će i Rusija odmeriti kako da postupi. Milorad Dodik je od ruskog šefa diplomatije Sergeja Lavrova zatražio da "Rusija stavi veto na rezoluciju".

Ruski šef diplomatije, koji se sreo sa Miloradom Dodikom u Petrogradu, je izjavio da je ton (duh) rezolucije „apsolutno antuisrpski“. Lavrov veruje da rezolucija može da izazove nova međuetnička trvenja na Balkanu s obzirom na talas nacionalističkih raspoloženja koja su primećena u tom delu Evrope. On je kazao da će Rusija dosledno nastaviti sa očuvanjem osnovnih principa Dejtonskog sporazuma i da je neophodno poštovati sećanje na sve žrtve bez obzira na etničku pripadnost.²⁴

22 Isto.

23 Dr Zoran Milvojevic, "Rukavacrusofobije", Politika, 24. jun 2015.

24 <http://www.politika.rs/rubrike/Svet/Lavrov-Rezolucija-je-apsolutno-antisrpska.sr.html>.

Predsednik Komiteta Dume za međunarodne odnose Aleksej Puškov je izjavio da je Rusija uvek podržavala Srbiju kada je jasno iskazivala svoju poziciju i branila njenu bezbednost i suverenitet. On je ocenio da se Srbija nalazi u procepu između Rusije i zapadnih država, te da „Srbija nije jedina zemlja na toj vododelnici, ali je možda najvidljivija. Ona se nalazi u procepu između dve krupne geopolitičke formacije, ne samo zato što je već bila podvrgnuta agresiji, već i zato što je jedina zemlja Evrope koja teži ulasku u EU, ali koja odbija da uvede sankcije Rusiji“.²⁵ Puškov takođe, smatra da je rezolucija forma u kojoj se Srbiji šalje signal krajnjeg nezadovoljstva pojedinih zapadnih krugova. To je, kako ističe, pokušaj da se negativno utiče na odnose Srbije sa BiH, da se suprotstave Beograd i muslimani na Balkanu, a treći razlog je da se još jednom potvrdi ispravnost agresije NATO protiv Jugoslavije.²⁶

I Petar Ivancov, ambasador Rusije u BiH je podvukao da treba poštovati sve žrtve konflikta - Bošnjake, Srbe i Hrvate, te da se mora misliti na posledice koje bismo mogli imati na odnose između naroda u ovoj zemlji“. On je demantovao pisanje Dnevnog avaza, da je rekao da se u Srebrenici desio genocid. Ruska Federacija, ističe Ivancov, ne stavlja odgovornost „na Srbe i Srpsku“ za zločin u Srebrenici i dodaje da su za svaki zločin krivi pojedinci i nema kolektivne krivice. Rezolucija, naglašava on, ne treba da govori o prošlosti, nego o budućnosti, pomirenju i poverenju, bez kojeg nije moguć normalan razvoj zemlje“.²⁷

25 <http://www.alo.rs/vesti/politika/rezolucija-o-srebrenici-pritisak-na-srbiju-zbog-rusije/102257>.

26 Isto

27 „Rezolucija o Srebrenici neprihvatljiva za Rusiju“, http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2015&mm=06&dd=19&nav_category=167&nav_id=1006049, Datum objave: 19.06.2015., Datum pristupa: 22.06.2015.

ZAKLJUČCI

Dva nezavisna međunarodna suda su potvrdila da zločin u Srebrenici odgovara pravnoj definiciji genocida, te je neosporna pravna činjenica da je u Srebrenici počinjen genocid;

cilj je rezolucije da se na Zapadnom Balkanu obezbedi trajna stabilnost, napredak i mir; zbog toga je važno precizno identifikovati šta se desilo tokom sukoba na teritoriji bivše Jugoslavije;

relativizacija koju uporno nameće Srbija je kontraproduktivna i za samu Srbiju; poricanjem genocida ona se eksponira kao država koja ne poštuje najviše pravne institucije UN i koja selektivno pristupa pravdi;

teorije zavere koje se plasiraju u srbijanskoj javnosti dodatno izoluju zemlju, jer se takvim tezama onemogućava dijalog u društvu, i, što je još važnije, onemogućava pristup istini mlađim generacijama;

insistiranje na poricanju i relativizovanju zločina u Srebrenici samo kompromituje Vladu i neizbežno zatvara Srbiju prema regionu, ali i prema svetu; poricanje dodatno podstiče samoizolaciju i ksenofobiju u društvu.